

METODAMATERIÁLA (METODEMATERIELL)

GAUTE BRÆKKEN LEA REDIGEREN

DIDIIDE GEAT GALGABEHTEJ JOÐIHIT HÁRJEHUSAID (Til dere som skal lede øvelsene)

Aktivitehtat leat ráhkaduvvon dan váste ahte galget veahkehit vuolggahit digaštallamiid ja reflekšuvnnaid. Aktivitehtaid joðiheaddji ferte ovdagihtii bures ráhkkanan ja dárkilit guorahallan guoskevaš fáttáid, go fáttat leat persovnnalaččat ja gáibidahttit. *Stoahkan mii hábme* – kapihttalas gávnna eanet dieđuid mat veahkehit ipmirdit metodihkka mii geavahuvvo. Iešguđetge fáttaid duogášdieđuid gávnna dán girjji eará kapihttaliin. Aktivitehtaid ii galgga čađahit ovdalگو lea ožžon vuđolaš ipmárdusa daidda. Dalle ii dárbbáš aktivitehta barggadetiin fuobmát ahte leat álggahan juoga maid it nagot doarvái bures čađahit.

Struktuvra (Struktur)

Aktivitehtaid ovdanbuktimis váldojuvvojit vuhtii:

- ulbmiljoavku
- aktivitehta ulbmil
- áigerámma evttohus
- gallásii aktivitehta heive
- metoda čađaheapmái

Heiveheapmi (Tilpasning)

Ferte ieš heivehit aktivitehtaid ulbmiljoavkku mielde ja sáhtta ideaid čoaggit iešguđetge aktivitehtain ja ráhkadit dain ođđa hárjehusaid. Aktivitehtain leat muhtun evttohusat čuoččuhusaide, čuoččuhusaide ja čuoččuhusaide. Sáhtta molsut ovdamearkkaid mat leat eambo relevánttat áigegeovdilis dilálašvuđaide. Aktivitehtaid joðiheaddjis lea ovddasvástádus gávdnat ja heivehit čuoččuhusaide ja čuoččuhusaide mat heivejit ulbmiljoavkui mainna lea dahkamuš. Muhtun aktivitehtain leat evttohusat geahččalanhárjehusaide ja movt álggahit doaimmaid. Daid sáhtta geavahit beroškehtta makkár aktivitehta galgá čađahit. Lea dehálaš álgit várrogasat ja ahte aktivitehtas lea veahážiid mielde progresaivna. Muhtun aktivitehtat leat vuđolaččat ja bienastan bitnii čilgejuvvon ja

s.167

eai gáibit nu ollu joðiheaddjis, eará aktivitehtain leat čuoččuhusaide mielde ideat maid joðiheaddji ieš ferte ovdánahttit. Lea ovttaskas joðiheaddji duohken heivehit daid.

Oadjebas rámmat (Trygge rammer)

Lea jurdda ahte hárjehusat ožžot ovttaskas oasseváldi *smiehttat*, ja ahte dat geavahuvvojit vuodđun *ságastallamii*. Dát eai leat áigeájanasstohkosat, muhto hárjehusat mat sáhttet garrasit čuočat muhtumiidda. Dan dihte lea dehálaš ahte leat oadjebas rámmat hárjehusaid ektui. Ovdalگو álgá, de ferte geavahit veahá áiggi oazžut joavkku šaddat oadjebassan. Lea dehálaš ahte dii soabadehpet ahte dat mii daddjo hárjehusaid vuolde, ii gullo gosage. Lea unohas jus muhtun muitala viidásset juoidá mii daddjo dakkár erenoamáš oktavuodas, go dan geažil sáhttet čuoččuhusaide boasttuipmárdusat. Muital ahte dat gii háliida

s.168

sáhtta eret mannat hárjehusas ja dušše geahččat, jus juoga man siva geažil hárjehus šaddá unohas. Buohkat fertejit leat lanjas álggus gitta lohppii, ii sáhte guođđit lanja goas ieš háliida go lehpēt bargame hárjehusaiguin. Lea dehálaš ahte loahpaheapmi lea fárrolaga ja ahte dat lea buorre, vai ii oktage mana ovdal loahpaheami. Lea maid dai dehálaš ahte jođiheaddjit leat gergosat ságastallat, jus muhtumis lea dárbu hupmat ollesolbmui ovdal go vuolgá.

Bija rájiid (Sett grenser)

Ovdal go álgá aktivitehtain, de lea dehálaš áibbas čielgasit mitalit oasseváldiide man birra aktivitehta lea. Ferte mitalit oasseváldiide ahte sii fertejit smiehttat man ollu iežaset birra háliidit mitalit ja maid eai hálit. Muhtun áššiid heive dušše mitalit go lea guovttá ollesolbmui, eará áššiid fas heive dušše ipmilii mitalit. Mii eat hálit ovttagē bágget mitalit juoidá maid eai hálit - go fáttáid birra sáhtta áibbas obbalaččat ságastallat: “ Mun jurddašan ahte muhtumat soitet vásihit nu ja ná ...” Mital áinnas jus vásihat ahte dat mii daddjo dáppe šaddá unohas, dahje jus oaivvildat ahte dat maid muhtun mitala šaddá beare priváhta.

Čáhkket saji ehtalaš reflešuvdnii (Skap rom for etisk refleksjon)

Hárjehusat galget vuosttažettiin oazžut oasseváldiid smiehttat movt sin morála ja árvvut leat, eaige gulahallat dan mii girku mielas lea riektá dahje boastut, dahje maid jođiheaddji oaivvilda. Buot oaivilat leat lobálaččat, nu guhka go sáhtta ákkastallat daid ovddas. Girkolaš oktavuodas leat nuorain várra ovdagihtii juo jurdagat dan birra maid sii berrejit oaivvildit girku ektui, ja dán dilálašvuodas sáhtta leat váttis oazžut sin ipmirdit ahte dasa ii leat fasihta maid sii galget geahččalit oazžut ovdan.

Gáibádušat sidjiide geat jođihit hárjehusaid (Krav til de som skal lede øvelsene)

Fertejit leat unnimusat guokte jođiheaddji geat jođiheaba hárjehusaid, vai nagodeaba dustet dáhpáhusaid ja vai dađi mielde bagadallat oasseváldit. Jođiheaddjit ferteba ovdagihtii geahččalan hárjehusaid. Jođiheaddjit ferteba leat áicilat dasa movt juohkiba ruovttoluottadieđuid oasseváldiide, ja makkár responssa addiba oasseváldiid cealkámušaide. Lea lunddolaš addit nannejeadji cealkámušaid, muhto ipmirdit dan ahte oasseváldit eaiggádit iežaset vásáhusaid ja oaiviliid, jođiheaddji dárkkuheame haga. Ovdamearkka dihte:

s169

[Metodamateriála](#)

“Giitu oaiviladdima ovddas, dien birra gal ferten veahá jurddašit”. Lea buorre oazžut veahkin veahkejođihedjiid geat ovdal leat oassálastán hárjehusain.

Ovttasbargu (Samarbeid)

Sáhtta leat buorre idea bidjat guokte ja guokte (vej. golbma) nuoraidbargguid jođihedjiid ovttasbargat. Dat sáhtta veahkehit sin doallat fokusa dáid dehálaš fáttáide maid dai sin árgabeaivválaš barggus, ja maid dai veahkehit sin addit vuoiggalaš ruovttoluottadieđuid earáide, dan ektui movt sii doibmet nuoraiguin.

s.170

Aktivitehta 1 Mu njuolggadus (AKTIVITET 1 MIN REGEL)

Ulbmiljoavku: Diimmá konfirmánttat/nuoramus jođiheaddjit ja boarráseappot.

Aktivitehta ulbmil: Háhkát jurdagiid dasa makkár rájiid ferte váldit vuhtii go bargá nuoraiguin geat leat nuorabut go ieš. Soahpat muhtun njuolggadusaid, movt singuin galgá meannudit geat rihkkot njuolggadusaid, ja gávdnát buriid vugiid movt nubbái galgá addit ruovttoluottadieđuid.

Aktivitehta bistá: 30 minuhta

Gallis: Unnimus 4 ja eanemus 40 olbmo

Metoda: (Metode:)

1 Guovttis ja guovttis ságastallaba ja ráhkadeaba 1-2 njuolggadusa movt berre láhttet dahje mii ii leat lobálaš dahku nuorabut nuoraid vuostá. Njuolggadusat čállojuvvojit liibmalihppui ja oasseváldit darvehit daid seaidnái/távvalii.

2 Jeara háliidago oktage ovdanbuktit iežas njuolggadusa maid sii leat čállán. Jus ii oktage hálit ovdanbuktit, de sáhtta jođiheaddji ieš válljet ovttá njuolggadusa maid ovdanbukta. Bivdde sin mitalit maid sii livčče dadjan dahje dahkan jus fuomášit ahte muhtun lea rihkkon njuolggadusa. Jus lea áigi, de válljet eambo njuolggadusaid. Dan sáhtta áinnas ovdagihtii šiehttat muhtun oasseváldiiguin.

Oktasašságastallan: Movt berret mii leat su vuostá gii rihkku njuolggadusaid?

3 Jođiheaddji galgá de sirdit ovttá ja ovttá lihpu, nu ahte njuolggadusat leat temáhtalaččat joavkkuid vuolde main leat bajilčállagat.

Evttohusat bajilčállagiidda: (Forslag til overskrifter)

- Ale loga fasttit earáide dahje sealggebealde huma sin birra
- Li oaččo čárvut dahje časkit
- Čájjet seamma ollu beroštumi buohkaide
- Daga earáide dan maid háliidat earát galget dutnje dahkat
- Leage oskkáldas jođiheddjiid vuostá
- Veahket joavkku leat jaska

Jođiheaddji galgá bidjat njuolggadusaid bajilčállagiid vuollái seammásgo lohka daid jitnosit. Go dán dahká, de lea dehálaš aiddostahttit ahte buot njuolggadusat leat seamma dehálaččat. Buohkain leat iešguđetlágan vásáhusat, mii dahká ahte mii deattuhit áššiid iešguđet ládje.

s.171

[Metodamateriála](#)

4 Čállit njuolggadusaid. Váldonjuolggadus lea bajilčála ~~man vuollái dat lea biddjon~~, ja oasseváldiid njuolggadusevttohusat čállojuvvojit guhtege bajilčállaga vuollái ovdamearkan movt dat doibmet praktihkalaččat. Seammá sullasaš njuolggadusat sáhttet čállot oktii. Njuolggadusat sáddejuvvojit dahje juhkkujuvvojit oasseváldiide maŋgel.

5 Jus lea relevánta, de sáhtta leat buorre oažžut buohkaid čállit makkár ovddasvástádus sis lea ja makkár barggut sis leat boahttevaš lágideamis.

Aktivitehta 2 Maid mun oaivvildan? (Aktivitet 2 Hvor står jeg?)

Ulbmiljoavku: Diimmá konfirmánttat/nuoramus jođiheaddjit ja boarráseappot.

Aktivitehta ulbmil: Oažžut oasseváldiid váldit aktiivvaš mearrádusa ja bisuhit mearrádusa seammá ahkásaččaide. Sii galget smiehttat ja čilget iežaset oaiviliid dilálašvuođaid birra mat sáhttet čuožžilit

nuoraidbirrasis. Dat buktá dihtomielalašvuoda ja dainna beassá hárrjehallat iežas árvoštallannávcca, mii bohtá leat dehálaš duohta dilálašvuoda in main čuožžilit ehtalaš váttisvuodat. Aktivitehta sáhtta maid dai buktit ipmárdusa dasa ahte mii árvoštallat dilálašvuodaid iešguđet ládje.

Aktivitehta bistá: 30 - 45 minuhta.

Gallis: Unnimus 8 ja eanemus 50 olbmo.

Metoda: Vote-with-your-feet. (Metode: Vote-with-your-feet.)

1 Oasseváldit ožžot dieđu ahte galget váldit mearrádusa čuoččuhusaide ~~go čuoččohit~~ juogo jua-beallái, ii- beallái dahje gasku gos lea "in dieđe". Bija čielga ráji jua- beallái ja ii- beallái. Lea dehálaš ahte hárrjehusa vuolde it rievdat dan.

2 Vállje muhtun čuoččuhusa maid logat jitnosit, ja daja ahte sii geat dorjot čuoččuhusa mannet duon beallái (jua- beallái), ja dat geat eai doarjjo čuoččuhusa mannet nuppe beallái (ii- beallái). Álgge álkis ja várrogas čuoččuhusaiguin maid ovddas eai dárbbas ákkastallat.

3 Bivdde buohkaid jurddašit go leat váldán mearrádusa: Movt dovdo juste dáikko čuožžut dál? Leatgo vissis ahte háliidat čuožžut juste dás? Manin/manin ii? Sáhtángo čuoččohit ii- beallái, vaikko oaivvildange jua? Manin/manin ii?

4 Dál lea lohpi rievdadit oaivila, ja čuoččohit eará sadjái.

s.172

5 Go lea čuoččohan ovttá sadjái, de digaštallá guokte minuhta earáin gii čuožžu seammá sajis, manne juste dáikko válljii čuožžut. Dasto lea oanehis oktasašdigaštallan mas muhtun guđege joavkkus beassá ákkastallat manne válljii nugo dagai. Lea dehálaš ahte ii oktage oaččo vejolašvuoda dadjat maidege negatiivvalaččat sin birra geat válljejedje eará ládje go sii. Oasseváldit dulkojit dávjá čuoččuhusaide iešguđet ládje, ja dan dihte sáhtta aiddostahttit ahte hárrjehusa oassi lea nu ahte čuoččuhusat eai leat áibbas dárkkilit hábmejuvvon.

6 Go earáid ákkastallamiid lea gullan, de ožžot vejolašvuoda čuoččohit eará sadjái.

7 Dasto bivddát buohkaid čuoččohit gasku fas. De sáhtta lohkat ođđa čuoččuhusa, ja geardduhit hárrjehusa 2. čuogá mielde. Sullii njeallje čuoččuhusa leat doarvá.

Evttohusat čuoččuhusaide: (Forslag til påstander:)

- Cola lea buoretgo Solo.
- Máihli (jusa) lea eambo dearvvašlašgo mielki.
- Lávvordat lea buoretgo sotnabeaivi.
- Sealggebealde hupman lea seammago givssideapmi.
- Lea ollu vearrát gielis ságaid bidjat johtui earáid birra, go sin cábmit.
- Nihttit cábmit lea seammá vearráigo cábmit.
- Berre leat várrogas doarjut su gii gillá givssideami, go de sáhtta ieš givssiduvvot.
- Lea veahkaváldin jus nuppi gieđa dolle garrasit.
- Dat ii leat ortnegis muhtuma nárridit suohtas dihte, vaikko diehtágo ahte son gierdá dan.
- Go oasseváldi ii jeagat jođiheadji, de ferte son ieš váldit ovddasvástádusa váikkuhusaide.
- Lea ortnegis Internehttii bidjat earáin govaid, jus ovdagihtii lea jearran lobi.
- Tulljadieđuid sáhtta viidáset sáddet váikko geasa.
- Ollesolbmot sáhttet dušše buorrestit mánáid geaid dovdet hui bures.
- Nieiddat liiokot bargat áibbas eará dinggaidgo bártnit.
- Lea vearrát gohčodit nieidda fuorrángo bártni gohčodit homon.

Metodamateriála

Čuoččuhusat berrejit leat nu rahpasatgo vejolaččat, vai oasseváldiide ii leat áibbas čielggas dat maid sii doivot ahte jođiheaddji háliida sii galget oaivvildit. Jođiheaddji fertte čielgasit dadjat ahte buot mearrádusat leat dohkálaččat.

Aktivitehta 3 Bisán (Aktivitet 3 Stopp)

Margit Lovise Holte

Ulbmiljoavku: Konfirmántaagis ja boarráseappot

Aktivitehta ulbmil: Bivdde oasseváldiid smiehttat ja mitalit iežas sániiguin iežaset rájiid birra.

Aktivitehta bistá: 60 minuhta

Gallis: Unnimus 8 ja eanemus 20 olbmo (unnimus 4 goappáge sohkabealis)

Metoda: (Metode:)

Čoagganeapmi lea vásáhusčoagganeapmi maid sáhtta lágidit ovdamearkka dihte konfirmántadiimmus dahje jođiheddjiid hárhjehallamis. Dása gáibiduvvo čielga ja oadjebas jođiheapmi. Lea buorre jus jođiheaddji hárhjehallá dan olbmáin, vai iežas vásáhusa mielde sáhtta bagadallat. Ii daga maidege jus vuosttaš geardde “ii maná nu movt galggai”. Das sáhtta oahppat juoidá.

Jođiheaddji (J): *Dalle áigá, don dolin galggai Moses deaivvadit Ipmiliin muhtun vári nalde. Ipmil bivddii su nuollat skuovaid, go čuočči bassi eatnama nalde. Juohke hávego mii deaivvadit earáiguin, de deaivvadit mii Ipmila juolgeluottaidd. Ipmil lea min buohkaid sivdnidan. Olbmui leat maidai iežaset rájit. Rájit, mat leat biddjon várjalit min, oadjudit min, vai mii ieža beassat válljet geaid mii háliidit iežamet lahka. Dakkár rájit lea sániid haga. Min áiccut dovdet daid. Ja áiccuidd mii galgatge geavahit dál. Mii galgat hárhjehallat lahkonit earáid, nu ahte árvvusatnit sin rájiid.*

Guovttis ja guovttis geat leaba sullii seamma alladat mannet seamma jovkui. Dasto galgá juohkit sin guovtti ráidui nu ahte sii čužžot čalmmát 4-5 mehtera eret nuppi ráiddus. De galgá geahččat nuppi njulga čalmmiide ja ii hupmat.

1 Nubbe ráidu vázzigoahatá nuppi ráiddu guvlui mii čuožžu jaska. Galgá bisánit dallego doaivu iežas ollen nuppi ráji rádjái. Buohkat čužžot dakko gokko mearridedje čuožžut, ja jođiheaddji váccaša veahá birra ja ságastallá. Vuosttaš geardde dáhpáhuvá measta álot ahte olbmot vázzet beare lahka, ja dan čájeha boagusteapmi, maŋos guvlui hárdut dahje ámadajut mat eai geahča čalmmát. Bivdde sin lávkut maŋos guvlui dássážiigo fuobmájit ahte nubbi ráfáiduvvo.

2 Ráiddu čužžot 4-5 mehtera gaskain ja lonohallet nu ahte sii geat čužžo jaska, dál ges vázzet nuppi ráiddu guvlui. Sii geat dál čužžot jaska, galget čájehit bisánanmearkka gieđain, jus dat gii boahatá su guvlui vázza “ráji” badjel. Jođiheaddji jođiha ságastallama. Leago ortnegis addit bisánanmearka? Movt dovdui dat go rasttildit dahje it oaidnán nuppi ráji?

3 Hárhjehusa galgá fas gearduhit ja dál galgá dat dahkkot áibbas jaskatvuodas. Goappašagat beassaba dál čuožžut ja vázzit nu ahte ii gieđain ii mital ráji.

4 Goappašagat vázziba nuppi guvlui ja bisáneaba go dovda nuppi ráji.

Čoahkkáigeassu (Oppsummering)

J: Ságstallet singuin geaiguin hárbjehalidet ja čállet árkii: Movt fuomášan mun nuppi ráji? Movt sáhtán mun dadjat bisán vai it boađe beare lahka mu? Maid sáhtán mun dás oahppat vai in ipmir boastut ja duolmma nuppi rájiid?

Loahpaheamis sáhtta guldalit musihka, vai lea áigi jurddašallat. Sáhtta ovdamearkka dihte lohkat Halldis Moren Vesaas: «Ord over grind». Mañnel sáhtta joavkoságstallamis hupmat ovdamearkka dihte: Leago ii ahte ii áiggo, ja jua ahte áigu?

Detálgaid mielde evttohusat čađaheapmái: (Forslag til gjennomføring i detalj)

1 Álggahit liekkadanhárbjehusain mas buohkat čužžot rieggás, giedaid ii galgga doallat. Konfirmánttat galget dušše geahčastagaiguin lonuhit saji muhtumiin, áibbas oktanis.

2 Bárbnit ja nieiddat mannet goabbatge latnjii. Muhtumat soitet vásihit ahte hárbjehus lea oalle intiima, go das galget čuožžut jur nuppi ovddabealde ja geahččat nubbái. Ii dárbbáš gal geahččat nuppi čalmmiide. Muhtumat sáhttet

s.175

Metodamateriála

vásihit ahte dát lea eambbo intiima go guoskat nubbái, ja dan dihte lea buorre ahte bárbnit ja nieiddat eai bargga dan fárralaga. Nuppi ovddabealde ii berre čuožžut jaska eambbogo eanemusat minuhta, seammásgo dovda makkár dovdu lea. Gažaldagaid maid jearat A- olbmui ja B- olbmui eai galgga jitnosit vástiduvvot.

- I. Mannet joavkkuide main leat guovttis ja guovttis, okta lea A ja nubbi lea B. Buot A -olbmot čuoččohit seaidnegurrii, guokte lávkki seainnis eret, ja B -olbmot čuoččohit seaidnegurrii mii lea nuppe bealde, guokte lávkki eret seainnis. Čužžot juste su ovddabealde geaiguin lehpēt párran. Jus ii leat bárralohku, de sáhttet ovttá joavkkus lea guokte A- dahje B- olbmo.
- II. Buot A- olbmot čužžot jaska. B- olbmot vázzigohtet njozet su guvlui geainna sii leat párran. A-olbmui ii leat lohpi jietnadit maidege. Bisángo ieš dovddat ahte lea heivvolaš gaska nubbái.

B: Movt dovdo juste dáikko čuožžut gos dál čuoččut?

A: Čuožžugo B-olmmoš beare lahka dahje beare guhkin eret dan ektui mii dutnje dovdo vuogasin? Dál mannet B- olbmot ruovttoluotta ja čuoččohit seaidnegurrii, guokte lávkki eret seainnis, ja lonuhit nu ahte A- olbmot vázzet B- olbmuid guvlui.

- III. Buot A- olbmot čužžot jaska. B- olbmot vázzigohtet njozet su guvlui geainna sii leat párran. Bisán dallego A-olmmoš dadjá bisán, go ii hálit du šat lagabui.

B: Movt dovdo juste dáikko čuožžut gos dál čuoččut? Orutgo beare lahka dahje beare guhkin eret A- olbmos?

A: Movt dovduigo B- olmmoš bisánii go bivdet su bisánit? Man dihte don bivdet su bisánit juste diekko?

B- olbmot mannet čuoččohit seaidnegurrii, ja lonuhit nu ahte A- olbmot vázzet B- olbmuid guvlui.

- IV. A-olbmot ja B- olbmot vázzigohtet dál seammás njozet su guvlui geaiguin sii leat párran. Bissehehpet nuppi go ieža háliidehpet. Dovdda: Leago doarvái stuora gaska munnos? Movt dovdo ságastallat dáinna gaskkain? Bivdde sin jurddašit: Man áicil ledjen mun nuppi geažidemiide? Goabbá munnos mearridii dán gaska?

3 Bártnit ja nieiddat čoahkkanit fas oktasašságastallamii: Movt dát dovdui? Maid sáhttit oahppat dás? Leatgo árgabeaivválaš dilálašvuodát mat sáhttet muittuhit dán dilálašvuoda, mainna mii aitto barggaimet?

S.176

Aktivitehta 4 Improvisašuvdna (Aktivitet 4 Improvisasjon)

Ulbmiljoavku: Konfirmántaagis ja boarráseappot

Aktivitehta guhkkodat: 30 minuhta

Gallis: Unnimus 6 ja eanemus 40 olbmo

Metoda: Improvisašuvdnateáhter/fantasiija (Metode: Improvisasjonsteater/fantasi)

1 Bealli joavkkus leat geahččit ja nubbe bealli fas čuočchohit ráidun nu ahte selggiid leat jorgalan gehččiid guvlui. Jođiheaddji čájeha sidjiide, geat čužžot ráiddus, čoavddasáni ja lohká golmma rádjái. “Golmmežis” galget sii jorgalit ja álget áđđestallat jurdaga dahje gova maid ožžo dan čoavddasánis. Dát joavku sáhtta áđđestallat njeallje čoavddasáni ovdalگو nubbi joavku geahččala.

Evttohusat čoavddasániide: (Forslag til stikkord:)

- Buresboahdin - Ráfehivuohta - Báze dearvan/Maná dearvan	- Bivnnut - Lagasvuohta - Priváhtaeallin	- Čiegusvuohta - Njáigu - Váillaheapmi - Oaidnaleapmi
---	--	--

Muhtun čoavddasániin sáhtta bisánastit ja sihtat sin geat áđđestallet stirdudahttit lihkestagaid nu ahte leat dego báccit. Muhtun geahčči sáhtta álggos geahččalit čilget movt muhtun “bázzi” čuožžu. Ovdamearka, “doallá gieđa čoavjje alde, oaivi lea vulos guvlui ja čippit roaŋkkut”. Dasto sáhtta son mitalit iežas dulkojumi das maid rumašguoddu galgá čájehit. Dat sáhtta dagahit ahte mii ipmirdit rumašgiela mángga ládje. Jođiheaddji berre deattuhit ahte dat maid sii čájehit dahje maid geahččit dulkojit, eai dárbbáš leat boastut.

2 Oasseváldit ožžot dál sáttasáni maid galget áđđestallat sániid haga, earát galget árvidit maid sii geahččalit mitalit, ii leat dárbu sánis sátnái árvidit sániid.

s. 177

Metodamateriála

Ovdamearkkat cealkámušaide: (Eksempler på utsagn:)

- Divtte mu leat ráfis!
- Mun dárbbáš buorresteami.
- Mun háliidan mitalit dutnje juoidá man birra lea váttis hupmat.

- Mus ii leat miella vuollagii.

3 Oktasašsággastallan: Movt vásihii son gii áđđestalai go ii sáhttán geavahit sániid? Leigo earáide váttis ipmirdit maid son áiggui muitalit? Maid sáhttit oahppat dás? Dál lea lunddolaš muitalit ahte ii álot leat álki earáid áigumušaid ipmirdit, ahte mii eat álot sáhte oaidnit movt sis lea, ja ahte fertet iežame hárhjehit muitalit maid áigut ja máhttit čielga rájiid bidjat.

Aktivitehta 5 Movt mii háliidat dáppe galgá leat? (Aktivitet 5 Hvordan vil vi ha det her hos oss?)

Ulbmiljoavku: Konfirmántaagis ja boarráseappot

Aktivitehta ulbmil: Oažžut oasseváldiid šaddat dihtomielalažžan dasa makkár ovtastallanvuogit leat dohkálaččat nuoraidbirrasis, makkár rollat bártnein ja nieiddain leat, ja mii dáhpáhuvvá jus muhtun ii leat vuordámušaid mielde. "Sáhtángo leat nu movt lean?"

Aktivitehta bistá: 45 minuhta. Jurdda lea ahte vállje juogo 1a dahje 1b, jus galgá doalahit áigerámma.

Gallis: Unnimus 4 ja eanemus 16 olbmo

Metoda: Movt don reageret jus ...? De gal livččen ... (Metode: Hvordan ville du reagere dersom ...? Da ville jeg ...)

1 a. Guokte guba gárvvisin čállojuvnon koarttat/plakáhtat/A4- árkat, okta mas leat gažaldatkoarttat ja okta mas leat vástáduskoarttat. Juohkit guovtti jovkui, áinnas bártneid ja nieiddaid goappáge jovkui. Nubbi joavku álgá, dolle koartta bajás Jođiheaddji lohká jitnosit Movt don reagerešit jus ...? Dat nubbi joavku ohcá ovttas vástádusa mii sin mielas heive buoremusat, ja dollejit dan bajás. Jođiheaddji lohká vástádusa jitnosit, omd.: De gal livččen illosan. Joavkkut sáhttet áinnas beallemuttus lonohallat.

1 b. Bártneid ja nieiddat vuostálaga, goappáge joavkkus De gal livččen ... koarttagubain. Jođiheaddji dolle koartta mas čuožžu Movt don reageret jus ...?, ja bárdnejoavku ja nieidajoavku čájehit vástádusaid

s.178

oktanaga, nu ahte eai oainne maid dat nubbi joavku vástida. Go goappaš joavkkut čájehit vástáduskoartta, de lohká jođiheaddji daid jitnosit. Leatgo ollu seammalágan vai mánggalágan vástádusat?

Evttohusat Movt don reageret jus ...? (Forslag til Hvordan ville du reagere dersom ...?)

- muhtun gean it dovdda, fáhkkestaga buorresta du
- nubbi gii lea eará sohka bealis kommentere du hámi
- ii oktage huma duinna
- muhtun sihtá du leat jaska
- muhtun garruda
- jođiheaddji fáhkkestaga buorresta du
- nuppi sohka beali jođiheaddji kommentere du hámi
- jođiheaddji sihtá du leat jaska
- jođiheaddji garruda
- jođiheaddji muitala ahte lpmil ráhkista du

Evttohusat De gal livččen ... (Forslag til Da ville jeg ...)

- illosan
- šaddan váivvis
- ballán
- suhtan
- hirpmahuvvan
- heahpanan

2 Bivdde sin jurddašit: Ledjetgo čađat ovttaoavilis dainna maid du joavku vástidii? Jáhkátgo ahte vástádusat livčče šaddan eará ládje jus joavkkuin livčče leamaš eará olbmot?

3 Loahpas oktasašdigaštallan: Mii lea mis mihtilmas go mii leat fárrolaga? Berretgo mii du mielas rievdatit maidege? Manne? Geavat áinnas bábertávvala dahje sullasačča masa čálestat čoavddasániid.

s. 179

[Metodamateriála](#)

Aktivitehta 6 Jođihit sin geat jođihit (Aktivitet 6 Å lede dem som leder)

Ulbmiljoavku: Jođiheaddjit geat leat ollesolbmot

Aktivitehta ulbmil: Smiehttat makkár hástalusat leat čadnon dasago leat nuorra jođiheaddjit fárus. Movt galgat mii bidjat rájiid, ja movt sáhttit mii veahkehit sin bidjat buriid rájiid?

Aktivitehta bistá: 30 minuhta

Gallis: Unnimus 4 ja eanemus 50 olbmo

Metoda: Ságastallan (Metode: Samtale)

1 Ságastallat jođiheddjiid vásáhusaid vuođu, maid sii leat vásihan gáibidahttin go leat ovttasdoaimman eará jođiheddjiiguin. Geavahit liibmalihpuid (vej. A4- árka ja teaippa) masa jođiheaddjit oanehaččat čállet ovttá fearána. Mii lei váttisvuohta, ja maid barget? Buohkat darvehit liibmalihpu seaidná. Aktivitehta jođiheaddji váldá muhtun dilálašvuođaid ja hástala eará jođiheddjiid mitalit movt sii livčče gieđahallan sullasaš dilálašvuođa.

2 Ráhkadit ovttas “vihtta buori njuolggadusa” nuorra jođiheddjiid váste. Jus leat oallugat, de sáhtta leat buorre bargat dan smávit joavkkuin.

Jus lea čađahan Aktivitehta 1 nuorra jođiheddjiiguin, de sáhtta leat somá buohtastahttit movt ollesolbmuid njuolggadusat oktiivástidit daiguin maid nuorra jođiheaddjit ráhkadedje.

Aktivitehta 7 Juohkit ovddasvástádusa (Aktivitet 7 Ansvarsfordeling)

Ulbmiljoavku: Jođiheaddjit geat leat ollesolbmot

Aktivitehta ulbmil: Smiehttat makkár hástalusat leat iešguđetlágan rollaiguin jođihanjoavkkus.

Aktivitehta bistá: 30 minuhta

Gallis: Unnimus 4 ja eanemus 50 olbmo

Metoda: Ságastallan (**Metode: Samtale**)

1 Gii mis dahká dan? Galggat čuočchohitgo dat namuhuvvo mii du mielas lea dehálaš.

s.180

Evttohusat rollaide maid sáhtá jitnosit lohkat: (Forslag til roller som man kan lese opp)

Lean čeahppi mitalit earáide ahte barget buori barggu.

Mun bagadalan eará jođiheddjiid geat eai nagot bidjat rájiid ja lohkat ii.

Mun válldán ovddasvástádusa go earát eai daga dan.

Mun attán vuoiggalaš ruovttoluottadieđuid go juoga ii leat buorre.

Mun láven veahkehit jođiheaddji gean badjelgehččet.

2 Ságastallan smávvaajoavkkuin (áinnas nu ahte sii geat leat seamma jođihanjoavkkus leat seamma joavkkus) mas vuodđun lea dát gažaldat: Mii lea dehálašgo galgá jođihanjoavkku oažžut bures doaibmat?

Aktivitehta 8 Joavkoságastallan (Aktivitet 8 Gruppesamtale)

Ulbmiljoavku: Jođiheaddjit geat leat ollesolbmot

Aktivitehta ulbmil: Ságastallat movt nuoraiguin sáhtá oažžut buori deaivvadeami sin erenoamáš eallinduogáža ektui. Veahkehit guđet guimmiid smiehttat iežas birra ja movt ieža praktikkalaččat dustejit váttis dilálašvuodaid.

Aktivitehta bistá: 45 minuhta

Gallis: Unnimus 4 persovvna

Metoda 1: Joavkoságastallan áššečuolmma vuodul (Metode 1. Gruppesamtale ut i fra en case)

Evttohus áššečulbmii: (Forslag til case:)

- I. Don leat váldojođiheaddji searvegotti 10-13 jahkásaččaid klubbas. Klubba mearkkaša hui ollu dutnje, ja du geažil leage klubba mánga jagi doaibman juo. Miellahtut sáhttet muhtomin šaddat veahá ilgadat, ja dáhpáhuvá ahte billistit dinggaid. Muhtumat searvegottis leat dan dihte geahččalan heaittihit klubba. Ovtta beavvi čuojaha dutnje muhtun klubba nieidda eadni dutnje. Son mitala ahte muhtun eará nieiddat klubbas leat guhkit áiggi givssidan su nieidda, ja dat lea maid dai dáhpáhuvan klubbas. Don balat ahte jus beaggigoahtá, de giddejuvvo klubba. Gažaldagat: Maid dalle dagat?
- II. Okta searvegotti nuoraidbarggu jođiheaddji, gii lea álggus guoktelogi jagiin-

s.181

Metodamateriála

fuobmái ahte seammá ahkásaš dievdojođiheaddjis rievddai láhttenmetoda muhtun nissonmiellahtu vuostá. Son ságastalai dainna jođiheddjiin, ja rávvii su rievdadit láhttenvuogi. Jođiheaddji duššin dagai dan ja čilgii dan endorii. Jođiheaddji gii lei reageren iežas gapmui, ii diehtán movt dainna galggai bargat viidáset, ja dan dihte ii dahkan maidege. Moadde jagi maŋnel válldui dat dievdojođiheaddji giddagassii go lei seksuálalaččat veagalvaddán vuolleahkásaš nieiddaid.

Gažaldagat: Mii lea du ipmárdusa mielde váttisvuohta dán dáhpáhusas? Maid don livččet dahkan jus livččet reageren nuppi jodiheaddji láhttevuohká? Li dat goassege duođastuvvon ahte dát jodiheaddji lei veagalvádnán ovttage dán nuoraiddirrasis. Maid dat mielddisbukta du mielas?

- III. Øystein lei okta dain nuoramus oassálastin bárdnejoavkkus mii lei leairras. Sus lei hárdinlágan láhttenmetoda mii suhttadii daid eará bártniid. Dan dihte mearridedje boarráseamos bártnit Øysteina buvssaid sisa njorret čázi, ja jodiheaddji gulai dan birra. Buvssaid sisa čázi njoarrat lei joavkkus juo mánga jagi leamaš sajáiduvvon ránggástanmetoda. Jodiheaddji ságastalai Øysteinain su láhttevuogi birra, ja jearai leago son ipmirdan makkár váikkuhusaid dat sáhtii dagahit jus son jotkkii ná. Veahá mañnel ságastallama njorre eará bártnit čázi su buvssaid sisa. Dat mearkaša ahte sii njorre čázi su buvssaid sisa go sus ledje dat nalde. Dákko sáhtta eanet dovddus ránggástanvugiid bidjat, nugo giddet muhtuma sisa, gurret lávka, jna.
- Gažaldagat: Maid don livččet dahkan jus don livččet leamaš jodiheaddji?

Metoda 2: Juohkit muitolihipu buohkaide: 10 ášši maid ferte muitit (Metode 2. Dele ut huskelapp til alle: 10 ting å huske på)

1 Jus muhtun dovddasta dutnje juoidá, de it ábut lohpidit sutnje ahte it muital dan viidáset. Sáhtát baicca lohkat ahte lea čadnon dasa maid son dovddasta, dahje ahte don it muital earáide ovdal leat sutnje muitalan dan. Ale bija iežat veadjemeahttumis posišuvdnii mas fertet gieđahallat váttis áššiid okto.

2 Ollesolbmot eai sáhte gádjut uhkiduvvon mánáid dahje nuoraid jus sii ieža eai hálit dan. Jodiheaddjit sáhttet mearkašit ollu jus čájehit beroštumi dasa geat sii leat ja movt sis lea. Dat sáhtta dahkat erohusa go dušše dadjá: «Jus dus ii leat buorre, de sávan mun ahte don muitalat munnje dan birra muhtun beaivvi.»

s.182

3 Jus fuomášat juoidá masa reageret, de lea dávjá ágga reageret dán fuomášupmái. Válde iežat reakšuvnnaid duođalažžan, muhto leage rabas dasa ahte maid don oainnat, dat sáhtta dulkojuvvot mángga ládje. Ságastala muhtumiin dan birra.

4 Garvve muitaleames nuoraide movt sis lea, dahje makkár motiivvat sis leat láhttevuohká. Huma iežat ovddas, ja leage dihtomielalaš iežat reakšuvnaide! Sáhtát ovdamearkka dihte lohkat: «Muhtomingo mus lea váivi, de šaddá mus miella muhtumiin hupmat dan birra.» Dahje: «Go mun suhtan, de šaddá mus miella mollet juoidá, muhto mun in daga dan.» Dáinna vugiin čájehat don ahte dát leat dábálaš reakšuvnna, ja ahte gávdnojit buorit vuogit movt gieđahalat daid.

5 Válde juohke nuora duođalažžan, ale meannut sin dego ovttaskasolmmožin muhtun joavkkus. Guovtti nieiddas geat gárvodeaba ja láhtteba seamma ládje, sáhttet goitge leat hui iešguđetlágan oaivilat ja hui iešguđetlágan persovnnalašvuodát.

6 Geahččal buohkaide addit seamma ollu áiggi ja beroštumi, nu ahte ii leat ágga geahččalit oažžut beroštumi. Ale vajálduhtte addit beroštumi jaskes bártniide maddai.

7 Rigearranis bártnit eai dárbbas leat baháneahkkánat, sii háliidit ahte jodiheaddji oaidná sin, váldá sin duođas ja fuolaha sin.

8 Leage áibbas čielggas dasa makkár njuolggadusat leat geavahusas, ja čále daid áinnas. Leage dihtomielalaš makkár rájit dus leat, go leat jođiheaddji, ja leage čielggas daidda, dat dahká oadjebasvuođa.

9 Bistevaš rámmat ja diehttevašvuolta dahká oadjebasvuođa man bokte sáhtta šaddat buorre biras. Leage konsekteanta, maid dai váikkuhusaiguin maid njuolggadusrihkun mielddisbuktá. Guoros áitagat eai doaimma bures.

10 Čájjet ahte leat ollesolmmoš geasa sáhtta luohittit ja gii berošta, ja ahte don it hálit dušše leat olmmái. Váikko nuorat sáhttet vásihit ahte don leat árvoheapme, de sii maid dai liikojit dasa!

s.183

[Metodamateriála](#)

Aktivitehta 9 Fápmoanalysa (Aktivitet 9 Maktanalyse)

Elisabeth Torp

Ulbmiljoavku: Jođiheaddjit geat leat ollesolbmot

Aktivitehta ulbmil: Oaidnit iežas posišuvna ja fuobmát iežas iešvuodavuđot autoritehta.

Aktivitehta bistá: 45 minuhta

Gallis: Unnimus 6 ja eanemus 20 persovna

Metoda (Metode)

1 Álggaheamis ferte oanehaččat giedahallat dan maid posišuvna- ja iešvuodavuđot fápmo-/autoritehta doahpagat mearkkašit. Mital konkrehta iešvuoda ovdamearkkaid mat buktet iešvuodavuđot fámu. Geahča duogášdieđuid *Go fápmu váikkuha* ja *Nuorra jođiheddjiid hearkivuolta* kapihttaliin.

2 Govvit iežat posišuvna. Váldde vuodu muhtun jođiheaddji rollas, makkár rolla lea sus? Buohkat ráhkadit čoavddasániiguin oanehis govvideami iežaset jođihanrollas ja sárgot “linjjá” gokko sii leat ovttá árkii. Álggaheamis sáhtta muhtun jođiheaddji govvidit ovdamearkan, gávdnat čoavddasániid ja sárgut dan nu ahte buohkat oidnet. Gii lea hierarkijas du bajábealde, ja gii lea du vuolábealde? Dán oktavuodas dat buktá oaivila ja iešalddis dat leage ulbmil ahte galgá sárgut hierarkijalaš struktuvrra čanastagaid. Buohkat ovdanbuktet ja čilgejit iežaset “gova”.

3 Ráhkadit stirdungova. Hárjehus eaktuda ahte leat guokte oadjebas joavkojođiheaddji, geat smiehttaba dan birra mii dáhpáhuvvá ja geat váldiba vára oasseváldiin. Áigumuš lea oažžut ovdán movt posišuvna ja su iešvuodat mearridit makkár autoritehta jođiheaddji oažžu/váldá birrasis. Joavku galgá dál neaktit konkrehta dilálašvuoda mas vuodđun leat iešguđet lágan rollat.

Neaktin lea boddu konfirmántaleairra oahpahusas. Okta oasseváldi lea ovdagihtii válljejuvvon leat A (bárdni 18 jagi) gii lea joavkojođiheaddji dán jagáš konfirmánttaide. A diehtá ahte leat mánga konfirmánttanieidda geat leat ráhkásnuvvan sutnje, ieš son ges jurddaša leago son ráhkásnuvvan oktiige. A neaktá ráhkásnuvvan ja bivnnuhis konfirmánttajođiheaddji, ja earát joavkkus galget gulahallat A- olbmui ja gaskaneaset, nu movt konfirmánttat, bártnit ja nieiddat ja

jođiheaddjit goappaš sohka bealis. A- olmmoš geavaha rumašgiela, iežas posišuvnna, jna., váikkuhangaskaoapmin. Eará B- olbmot čájehit fysalaččat ja iežaset lági mielde dovddahemiid ja dovdduid A- olbmo ektui.

s.184

Go joavku mas leat iešguđet lágan rollat leat čohkkedan, de bivdá nubbi, dán guovtti jođiheaddjis, lávddi stirdut.

4 Jođiheaddjit jearraba gažaldagaid ja smiehttaba lávddi birra. Dán dilálašvuodas sáhttet ilbmat iešguđet lágan áššit maidda jođiheaddjit ferteba váldit ovddasvástádusa; ja dustet dan nu ahte váldiba dan vuhtii guorahallamiin. Jođiheaddjit sáhttiba čilget maid oaidniba, nugo dan movt A- olbmo rumašguoddu lea, guđe guvlui geahččá, jna.

Áigeguovdilis gažaldagat leat: Manne don dahket ná? Makkár dovdu dus lei? Okta metoda movt dán oasi sáhttá čađahit, lea jurdagiid birra jearahallat. Jođiheaddji bivdá oasseváldiid geat leat stirdon, muitalit ovttá dovddu dahje jurdaga. Omd.: “Manne son ii geahča goassege munnje?” Jođiheaddji vázzá stirdon olbmuid gaskkas ja bidjá gieđa sin olggiid nala. Go jođiheaddji bidjá gieđa muhtuma oalgái, de muitala dát olmmoš jitnosit iežas jurdaga birra. Ulbmil lea oažžut ipmárdusa ja oahppat movt galgá láhttet, iežas posišuvnna- ja iešvuodaid ektui. Čoavddasánit mat sáhttet boahtit ovdán leat; bivnnut, njáigu, dovdat iežas dehálažžan, hilgojuvvon, eahpesihkarvuotta, ceaggái, jna. Fokus ii galgga leat das mii lea buorre - heitot, riehta - boastut. Geahččal čalmmustahttit variašuvnnaid movt sihke posišuvdna ja iešvuotta nektujuvvo dán gaskavuodain. Hárjehusa jođiheaddjit galget addit ruovttoluottadieđuid ja govvidit buohkaid dáhpáhusaid mielde. Hárjehusa sáhttá geardduhit seamma joavkkus, ja de čuožžilitge variašuvnnaid das movt gaskavuodát nektujuvvojit ja das mii bohtá ovdán, earret earágo joavku dál lea eambo oadjebas guhtet guoimmiset ja fuomášit eambo fárrolaga ja movt sii leat.

5 Jođiheaddjit loahpaheaba hárjehusa go gokčaba lávddi ja sihtaba buohkaid mannat ruovttoluotta iežaset joavkkuide.

6 De galgá ges guhtege jurddašit makkár iešvuodát sus leat mat addet fámu. Galgá iežas sárgut árkii, ja čállit dahje sárgut iešvuodaid rupmašii, dákko gokko iežas mielas heive buoremusat. Jođiheaddji sáhttá ovdamearkan sárgut allodaga, jus lea guhkki, gihtii sáhttá sárgut ahte hupmá ollu rumašlihkaštagaiguin dahje liiko guoskat sutnje geainna hupmá, ámadadjui sáhttá sárgut čalmmi mii govvida ahte son liiko geahččat olbmuide njuolga čalmmiide go hupmá, ja oaivái sáhttá son sárgut ahte son máhttá ollu.

s.185

[Metodamateriála](#)

7 Jus lea áigi ja mokta dasa, de sáhttá loahpahit ságastallamiin man vuodđu lea movt guhtege lea fuomášán iežas posišuvnna ja iešvuođaid, ovdamearkka dihte iežas oadjebasvuođa, hearkivuođa ja fápmosuorggi birra.

Aktivitehta 10 Áigelinjá (Aktivitet 10 Tidslinjen)

Ulbmiljoavku: Jođihankurssa oasseváldit

Aktivitehta ulbmil: Oahpásnuvvat iežas mánnávuođa ja nuorravuođa positiivvaláš ja negatiivvaláš vásáhusaiguin, vai buorebut sáhttá dustet mánáid ja sin vásáhusaid dan vuodul movt ieš iežas ipmirda.

Aktivitehta bistá: 30 minuhta

Gallis: Unnimusat 4 ja eanemusat 50 olbmo

Metoda: (Metode:)

1 Ráhkadit oktasaš áigelinjá láhttái, mii álgá riegádeamis ja lea gitta otnáži. Sáhttá árkka bidjat láhttái, stuoluid dahje sullasaččaid geavahit. Juohkehaš čuočchoha dakko gokko dáhpáhuvai juoga dehálaš dan ektui movt son lea odne, omd. ahte oahpásnuvvet muhtumii gii lea hui dehálaš dutnje. Sáhttá áinnas veaháš geahčadit áigelinjá ovdalgo mearrida gokko háliida čuožžut.

2 Ságastallat guovttis ja guovttis manne juste dákkko välljejit čuožžut.

3 Dat geat háliidit sáhttet, oktasašságastallamis maŋjel, mitalit man birra soai humaiga. Vásáhusaid čájehit ahte eatnasat čuočchohit áigelinjás oalle lánka otnáš beaivvi. Bivdde oasseváldiid jurddašit ahte ollu nuorat geaiguin sii leat fárrolaga eai leat vuos vásihan dan mii boahotá leat mearrideaddjin dasa geanin sii dađistaga šaddet.

Evttohusat čuoggáide mat leat áigelinjás: (Forslag til punkter på en tidslinje:)

- Álggii mánáidgárdái
- Álggii skuvlii
- Álggii nuoraidskuvlii
- Álggii joatkkaskuvlii
- Álggii studeret dahje bargui

s.186

Aktivitehta 11 Rollaneaktin (Aktivitet 11 Rollespill)

Ulbmiljoavku: Jođihankurssa oasseváldit

Aktivitehta ulbmil: Veahkehit oažžut oadjebas ovtastallanvuogi nuoraidbirrasii, ja smiehttat movt sáhttá njulget dahje dustet nuoraid geain leat láhttenválttisvuođat.

Aktivitehta bistá: 30 minuhta

Gallis: Unnimusat 4 ja eanemusat 50 olbmo

Metoda: (Metode:)

1 Jođiheaddjit čájehit muhtun čuolmmaid rollaneaktimis maid leat ovdagihtii hárhellan. Rollaneaktimat čájehit iešguđetlágan dábálaš ovtastallanvuogiid nuoraidbirrasii, áinnas veahá badjelmearálaččat.

2 Hupmet guovttis ja guovttis: Movt don vásihan dán láhttema?

3 Oanehis oktasaš čoahkkáigeassu.

4 a Čájehit rollaneaktima mii čájeha ovttá dahje eambo reagerenvugiid, omd. go suhtttá, go iežas bealušta, go bealká, go álgá čierrut.

b. Neaktit improvisašuvdnateáhteriin, “stirdut”. Go muhtun čuorvu “stirddo”, de mannet muhtumat ja váldet rollaneaktimis badjelassas muhtuma rolla, mii galgá čájehit movt sii livčče birgen dakkár dilálašvuođas.

5 Stivrejuvvon ságastallan, áinnas smávit joavkkuin main leat joavkojodiheaddjit.

Evttohusat rollaneaktimii: (Forslag til rollespill:)

- Oktasašnjabbán láhttis eahkesloahpaheamis
- Muhtun gii rigere koarahárjehallamis
- Guovttis geat leaba moarsi/irgi ja geat doaladeaba earáid siste
- Oadjebashárjehusaidda geavaheapmi eahketáigeájánassas
- Muhtun gii ii hálit šat stoahkat

s.187

Metodamateriála

Aktivitehta 12 Nieiddat ja bártnit (Aktivitet 12 Jenter og gutter)

Ulbmiljoavku: Nuoraidjoavku (Målgruppe: En blandet gruppe med ungdommer)

Aktivitehta ulbmil: Smiehttat mat leat bárdnekultuvrra ja nieidakultuvrra seammalárganvuođat ja erohusat.

Aktivitehta bistá: 45 minuhta

Gallis: Unnimusat 4 ja eanemusat 20 olbmo

Metoda: (Metode:)

1

3-5 minuhta rollaneaktin mas ovdagihtii leat juhkkajuvvon rollat. Bártnit nektet nieidarollaid ja nuppe ládje. Geavat 15 minuhta juohkit rollaid, ja dáhkkit ahte buohkat leat ipmirdan maid sii galget bargat, ja ahte leat oadjebasat iežaset rollii. Muhtumat sáhttet vej. oazžut observatevrrarolla mas galget observeret erenoamáš áššiid nugo rumašgiela dahje ahkeerohus váikkuhusaidda. Fuomáš ahte oasseváldit sáhttet vásihit ahte loavkašuvvet ja ahte earát áđđestallet sin.

2

Ságastallet maŋŋel (čoahkkábehtet guovtti rieggás jus lehpel oallugat): Movt vásihit don dán? Juohke oasseváldi oazžu guokte minuhta. Earáid vásáhusaidda ii oáččo kommenteret.

3

Buohkat čálestit muhtun jurdagiid maŋemus vihtta minuhta.

Evttohusat iešguđet rollaidda: (Forslag til ulike roller:)

- 12 jahkásaš bárdni gii geahččala oazžut beroštumi earáin.
- Guokte 14 jahkásaš nieidda geat leaba olbmázagat ja berošteaba dušše nubbi nuppis.

- 13 jahkásaš nieida gii geavaha buot vugiid vai oažžu beroštumi muhtun boarráset bártiin.
- Golbma 16 jahkásaš bártni geain leat mopedat.
- 14 jahkásaš bárdni gii áito lea beahtahallon iežas ráhkkásii.
- Stuora ja njáiggos 15 jahkásaš nieida gean earát gohčodit fuorrán.

s.188

Aktivitehta 13 (Aktivitet 13)

Jodiheddji vástida visot gaskkal almmi ja eatnama (Lederen svarer på alt mellom himmel og jord)

Ulbmiljoavku: Nuoraidjoavku

Aktivitehta ulbmil: Hupmat vuđolaččat áššiid birra maiguin nuorat beroštit.

Áigeguovdilis fáttat iežas rupmaša, olbmáid ja earáid ektui, bárragaskavuoda, seksualitehta, seksuálalaš soju, porno, interneahhtageavaheami ektui.

Aktivitehta bistá: 45 minuhta

Gallis: Sohka bealjuhkkajojuvnon joavkkut mas guhtege joavkkus leat 4-20 persovvna

Metoda: Bártnit ja nieiddat sierra dievdo- ja nisson jodiheddjiin (Metode: Gutter og jenter hver for seg med henholdsvis mannlig og kvinnelig leder)

1 Oanehis álggahus mas jodiheddji muitala relevánta čuolmmaid, áinnas ovdanbuktá ášši mainna jurdagat bohtet johtui, geavat áinnas humora dahje iešbilkideami mii sáhtta veahá luvvet miellalági.

2 Hástalit nuoraid dovdat movt sis lea juste dál. Maid sii dovdet, movt sáhtta sániid bidjat dovdduide? Okta metoda lea ahte sihta buohkaid bidjat gieđa beavddi nala ja earáide de čilget movt beavdi dovdo (oktii guhtege). Dasto sáhttet guovttis ja guovttis bargat fárrolaga. Nubbi duolmmasta nuppi juolggi, ja galgá bissehitgo bávččaga dahje šaddá unohas. Hárjehusas galget oahppat dovdat ja dieđihitgo earáide geat vigget duolbmut.

3 Buohkat čállet ovtta dahje mánga gažaldaga jodiheddjái masa háliidit vástádusa - nama haga.

4 Jodiheddji geahččá moadde minuhta gažaldagaid.

5 Jodiheddji vástida nu rahpasit ja vuoiggalaččat go lea vejolaš. Lea lohpi jerrat čuovvolanjearaldaga dasa maid jodiheddji vástida, ja jodiheddji sáhtta muhtuma bivdit čilget eambbo jus ii ipmir čálalaš gažaldaga – ii dárbbas leat son gii čálii gažaldaga.

Evttohusat áššiide: (Forslag til case:)

16 jahkásaš bárdni ja 14 jahkásaš nieida geat ságastallaba web- kámara bokte. Bárdni geavaha seksuálalaš guvlui ja loavkašuhhti sániid, maid nieida dohkkeha daningo háliida ahte bárdni galgá liikot sutnje.

s.189

[Metodamateriála](#)

Aktivitehta 14 Nuorat ja seksualitehta (Aktivitet 14 Ungdom og seksualitet)

Elise Ottesen Søvik

Ulbmiljoavku: Nuoraid joavku

Aktivitehta ulbmil: Čalmmustahttit nuoraide man ollu seksualitehta servodagas lea, oažžut ovdán ahte seksualitehta lea eambbogo dušše seksuálalaš dagut. Addit nuoraide positiivvalaš dihtomielalašvuoda iežaset seksualitehta rájiid ektui.

Aktivitehta bistá: 45 minuhta

Gallis: Joavkkut mas guhtege joavkkus leat 3-4 persovvna

Metoda: Praktihkalaš hárbjehus mainna álggaha seksualitehta ságastallama

(Metode: En praktisk øvelse for å innlede samtale om seksualit)

Dasa dárbbáša: iešguđet lágan nissonbláđiid nugo MAG, Woman, d.s., (bivdde vej. nuoraid/jođiheddjiid váldit mielde boares bláđiid). Skárrit.

1 Bivdde nuoraid čuohppat buot maid sii dovdet/oaivvildit lea seksualitehta birra dahje dan guvlui.

2 Mii lea vel báhcán bláđis? (Leago unnitgo dan maid vurdet?)

3 Geavat dan go álggahat ságastallama. Man ollu mii duođai gullat seksa birra juohke beaivvi, ja ahte giella lea hui mearrideaddjin. Dat sáhtta dahkat ahte mii álgit jáhkit ahte seksualitehta lea juoga álkis ášši. Ii leat nu. Seksualitehta lea rašši ja guoská nannosit dasa geat mii leat.

Loga juoidá dan birra ahte seksualitehta álgá dalle juo go mii leat mánát. Dan dihtego lpmil lea sivdnidan min, lea seksualitehta maid dai addon midjiide nu ahte galgá leat lunddolaš oassi min rupmašis ja eallimis. Seksualitehta lea skeaŋka mii riggudahtta min eallima, muhto dat sáhtta maid dai geavahuvvot vugiiguin mat eai leat buorit olbmuide.

Leage dárkil ja čilge ahte seksualitehtas eai leat dušše seksuálalaš dagut dahje anašeapmi. Dat lea erohus das geat mii leat ja maid mii dahkat. Dat mearkaša ahte buot olbmot geat ellet leat ollislaččat seksuála olbmot, juste nugo mii leat, beroškeahhtá das maid mii dahkat.

s.190

Ovdamearkkat gažaldagaide mat leat ságastallamis (Eksempler på spørsmål til samtale)

- Maid dat muitala dálaáiggi seksualitehta oainnu birra?
- Maid don jurddašatgo gulat seksualitehta sáni?
- Makkár čoavddasániid din mielas sáhtta geavahit čilget mii min seksualitehta lea?
- Manin lea heahpat hupmat dan birra?
- Jáhkátgo don ahte lpmil berošta du seksualitehtas?
- Geas lea ovddasvástádus du seksualitehtii?

4 Čájjet nuoraide viiddis lahkoniemiin mii seksualitehta lea. Čájjet juohkima mas leat vihtta iešguđetlágan seksualitehta dimenšuvvna (geahča “Nuorat ja seksualitehta” artihkkala mas lea dievasmahtti čálus daid birra).

- biologalaš
- psykologalaš
- ehtalaš
- kultuvrralaš
- gaskavuodat

5 Jeara oktii vel maid nuorat jurddašit ahte seksualitehta lea. Dahkágo viiddis ipmárdus seksualitehtas dan ahte lea álkibut dohkkehit dan? Rájit mat guđesge leat iežas eallimis eai leat hehttehusat maid ipmil lea midjiide addán, muhto galget veahkehit min šaddat friddja olmmožin, oadjebas rámmaid siskkobealde. Rájit hábmejit.

Aktivitehta 15 - Váibmoláđis samarialaš (Aktivitet 15 – den barmhjertige samaritan)

Angela Timmann-Mjaaland

Ulbmiljoavku: Nuorra jođiheaddjit

Aktivitehta ulbmil: Oažžut jođiheddjiide lassi ipmárdusa man ollu fápmu ja ovddasvástádus sis lea nuoraid badjel. Gávdat giela jođiheddjiid iežaset rájiide, hearkivuhtii ja dárbbuide.

Aktivitehta bistá: 120 minuhta

Gallis: 8 -12 persovnna

Metoda: Oahpahus

s.191

[Metodamateriála](#)

Álggahus (Innledning)

Lea gáibidahtti ja hástaleaddji leat nuorra jođiheaddji eará nuoraide. Nuorat liikojit nuorra jođiheddjiide, ja sis leat muhtun muddui vuordámušat ahte nuorra jođiheaddjit oidnet ja liikojit sidjiide. Dat gáibida ahte nuorra jođiheaddjit reflekterejit iežaset rolla ja ahte máhttet vuhtiiváldit vuordámušaid ja beroštumi maid ožžotgo leat jođiheaddjit. Dát oahpahušlágideapmi galgá oažžut nuorra jođiheddjiid smiehttat iežaset jođihanrolla birra. Muhtun nuorra jođiheaddjit dárbbášit veahki šaddat oadjebassan dasa mii lea dohkálaš guoskan ja mii ii leat dohkálaš guoskan. Olles jođihanjoavkkus lea dárbu oažžut buori giela seksualitehtii ja rádjebidjamii váras, vai gaskaneaset sáhttet addit ruovttoluottadieđuid eaige leat jávohaga daid ektui. Lágideami hástalus lea iešguđetlágan gelbbolašvuodát ja vásáhusat mat joavkkus leat. Muhtumat leat smiehttan ollu fátta birra, ja earát fas eai nu ollu. Muhtun lea 19 jahkásaš ja ii soaitte ipmirdit ahte lea ollesolmmoš, earáin fas leat barggut ja irggit/moarsit. Lea maid dai hástaleaddji dat ahte ii daga rádjebidjan daguid heahpadin. Seammás ferte boahit čielgasit ovdan mii veagaváldin lea. Buot vearrámuš lea jávohisvuohka ja ii beroštupmi. Váikko rájiid ja rádjagažaldagaid ságastallan lea váttis, de ferte jávohisvuohka botket, várjalan dihte sin geat dulbmojuvvojit rádjagažaldagain. Rádjerasttildeaddjiláhttemii ferte bidjat sániid vai suodjala nuoraid ja jođiheddjiid. Oahpahušlágideami sáhttá geavahit nu

movt lea ollislaččat dahje sáhttá váldit osiid das, dat lea dan duohken man ollu áigi dis lea. Seksualitehta ja rádjebidjama fáttaid birra lea váttis hupmat, dan dihte berre várret áiggi lágideamis dustet jurdagiid mat badjánit nuorra jođiheddjiin. Álggahansánit galget addit jođiheddjiide oaidnoguovllu iežaset jođiheapmái. Jođiheaddji mearkaša ollu earáide. Jođiheddjiin lea autoritehta iežaset posišuvnna geažil. Dat dahká ahte sii mearkašit juoidá nuoraid eallimii. Juste sii soitet leat dehálaččat nuoraid ovdáneapmái. Mánát ja nuorat dárbbasit olbmuid geaiguin sáhttet iežaset buohtastahttit. Bajásšaddamis mii dárbbasit lagas gaskavuodaid eará olbmuide. Sin ovdáneapmái váikkuha dat movt sii reagerejit mánáid ja nuoraid vásáhusaide. Álggaheapmi galgá addit jođiheddjiide dán duodalaš ja luohitevaš oaidnoguovllu iežaset rolla ektui. Doppe sáhttá introduseret fápmosáni. Go galgá oažžut refleškuvnna

s.192

iežas rolla badjel, de lea dehálaš bidjat sániid fápmui, mii sis lea sin posišuvnna geažil. Fápmu leage ágga man dihte ferte hupmat rádjebidjama birra. Biibbalteakstan lean válljen váibmoláđis samarialačča. (Luk 10,25-37) Dán biibbalteavsttas leat mánga aspeavtta dan birra ahte galgá oaidnit, beroštit, váldit ovdasvástádusa earáide. Dat heive bures go galgá addit jođiheddjiide oaidnoguovllu barggu ektui. Dás lea dievdu gii duostá oaidnit ja gii mearkaša ollu. Eanas jođiheddjiide lea movttiidahtti dat ahte sii sáhttet mearkašit juoidá earáide. Nu lea álki identifiseret iežas váibmoláđis samarialaččain. Seammás muitala dát veardádus fasttes vearrodagu birra. Muhtun olmmái fallehuvvo, cábmjuvvo ja bealleheakkas veallá luoddaguoras. Son lea fallehuvvon ja su iežas rumašhálddašeapmi lea váldon eret sus. Veardádus sáhttá čalmmustahttit veagaváldimiid mat sáhttet dáhpáhuvvet nuoraid vuostá. Veardádusa buktá buriid ovdamearkkaid dasa mii sáhttá dáhpáhuvvat jus ii beroš. Jus ii oktage daga maidege, de soaitá dát olmmái guhkilmasat leat hávváduvvon ja soaitá jápmit. Veardádusa loahppa lea buorre mángga dáfus ja das lea sirdinárvu oahpahušlágideami fáttáide: Váibmoláđis samarialaš oaidná ja veahkeha ja fas máhcaha ruovttoluotta hávváduvvon olbmá rájiid. Hávváduvvon olmmái oažžu rumašhálddašeami ruovttoluotta. Ja váibmoláđis samarialaš jearrá veahki. Go jođiheaddjit galget nanosnuvvat iežaset ovdáneamis, de lea dehálaš oassi dat ahte oidnet iežaset gáržžádusaid jođiheaddjin. Duostat hupmat ja čilget dan mii lea váttis lea dehálaš lávki viidáset eahpesihkkarvuodas go lea sáhka rádjagažaldagain.

Álggahansánit jođiheddjiide (Innledningsordene til lederne)

Odne galgat mii hupmat movt stuorit nuoraidjoavkkuid galgá jođihit. Dat mearkaša ahte nuoraid jođiheaddji šaddá mávssolaš sidjiide. Soaittát juste don rievdadit sin eallima. Muhto jođihandoaibma mii ollesolbmos lea, sáhttá maidai buktit hástalusaid. Go eará olbmuid dovddagoahtá bures, de oahpásnuvvá maidai sin ja iežas hearkivuhtii. Sáhttá maidai leat váttis leat dehálaš muhtun earái: Gokko manná rádji leat jođiheaddji ja leat olmmái? Jođiheaddji oažžu dihto fámu eará olbmuid badjel –

s. 193

Metodamateriála.

Movt sáhtán fámu geavahit riehta? Go oazžu vejolašvuođa leat nuoraidjođiheaddjin, de lea dat stuora luohttámušduođaštus nuorain didjiide. Lea mávssolaš oazžut oasi sin eallimis ja muhtomin leat dat gii rievdata sin eallima. Muhto dat lea maid dai hui gáibidahtti. Odne mii galgat smiehttat dan birra goas mii guoskkahit iežamet rájiid ja goas šaddet hástalusat; goas mii fertet veahkehit guhtet guimmiineamet. Mii álggahit Jesusiin ja su muitalusain muhtuma birra gii lei cápmahallon ja gean lusa bođii muhtun gii dagai juoga hui dehálačča su eallimii. Lea veardádus váibmoládis samarialačča birra: Okta olmmái fallehuvvui go lei manname Jerusalemis Jerikoi. Rievvárat cábme su measta jámas, válde visot su ruđaid ja opmodaga ja guđe su luoddagurrii. Báhppa váccii su meaddel ja dasto maid dai muhtun levihitta. Goappašagat oinniiga su, muhto eaba bisánan. De bođii samarialaš. Son lei amas dán guovllus riikkas. Samarialaš oinnii su ja bisánii. Son árkkálmastti hávváduvvon olbmá váimmustis. Son manai su lusa ja čanai su háviid. Loktii su ásenana nala ja doalvvui su guossevisui, dahje pensionáhtii. Doppe beasai hávváduvvon olmmái vuoiŋgastit dássážiigo dearvvašuvai. Váibmoládis samarialaš attii dáluisidii ruđaid, nu ahte son sáhtta dikšut hávváduvvon olbmá, go ieš šattai vuolgat viidáset. Veardádusas lea váibmoládis samarialaš gii oaidná. Son čuovui dárkilit mielde ja ii vázzán meaddel. Son ipmirdii man duođalaš dat lea. Lea muhtun gii gillá ja gii boahhtá jápmat fargga. Dál ferten bisánit. Dál ferten veahkehit. Son mearkašii ollu dán olbmui. Ja dat mearkašii visot dan olbmái gii veallái luoddaguoras.

Leat mearkašahtti nubbi nuoraide: Geat leat nuorat? (Å være en betydningsfull annen for ungdommene: Hvem er ungdommene?)

Manjel váibmoládis samarialačča veardádusa muitaleami lea dárbu dulkot veardádusa nu ahte lea vejolaš viidáset smiehttat ja ságastallat. Čuovvovačča áiggun mun govvidit movt dan sáhtta dahkat ságastaladettiin nuorrajođiheddjiiguin: Ehpel dii vásit dán dilálašvuođa juohke hávego lehpel nuoraidčoagganeamis, muhto dii deaivabehtet ollu nuoraid geain leat iešguđetlágan duogážit. Mainna deaivubehtet ahte sii rahčet? Mii váikkuha sin eallimii? Ságastallet guovttis ja guovttis, čállet smávva árkkaid, maid mii bidjat guovdu beavddi ja dasto de ságastallabehtet dan birra fárrolaga.

Nuorra jođiheaddjit soitet dál čállán iežaset árkkaid čuovvovaš ovdamearkkaid maiguin nuorat sáhttet rahčat: preassa movt lea olggosoidnit, borranváltut, veahkaváldin ja

s.194

veagalváldin, váhnemat geat leat darvánan alkoholii dahje narkotihkkii dahje geain leat psyhkalaš gillámušat, fuolahusváili, eai nagot čájehit dovdduid (eai oaččo lobi čierut dahje huikit ruovttus), rahčet eahpesihkarvuođain seksuálalaš soju dihte, vej. leat ipmirdan ahte leat homofiilat/ lesbbat ja ballet dubmejuvvot birrasis, moraštit muhtuma dihte gii lea jápmán, rahčet baluin ja lossamielain.

Čuovvovaš oktasašsággastallamis galgá geahččalit oažžut ovdan man stuora variašuvdna lea nuoraid eallimis. Dán bottus galget jođiheaddjit hárbhallat áicat. Sin galgá hástallit nu ahte jurddašit realisttalaččat nuoraid birra geaid deivet. Lea dehálaš čalmustahttit ahte sis lea ovddasvástádus dáidda nuoraide.

Čuovvovaš gažaldagaiguin sáhtta fuomášuhttit jođiheddjiide ahte sii eai oainne buot. Muhtun nuoraidjoavku sáhtta orrot leat hui “dábálaš”, muhto ii sáhte goassege diehtit maid guhtege sis čiegada. Mánát ja nuorat geat soitet vásihan psyhkalaš dahje fysalaš veahkaválddálašvuođaid, sáhttet bajásšaddat dainna nu ahte ii oktage fuomáš dan. Vahágiid maid lea ožžon, sáhttet maŋjel eallimis dagahit váttisvuođaid mat eai lean ovdal. Dan dihte sáhtta jerrat čuovvovaš čuovvolangažaldagaid jođiheddjiin:

- Maid beliid sáhtta oaidnit ja maid ii sáhte oaidnit, mat váikkuhit nuoraid eallimii?
- Manne ii sáhte dan oaidnit olgguldashámis?
- Vejolaš vástádusat dáidda gažaldagaide leat: suodji, čiegusdoallan, heahpat, ferte leat ollu luohhtevasvuohta ja oadjebasvuohta ovdal muitala earáide dan mii lea várálaš ja heahpat.

Maid jáhkát don iešguđetlágan nuorat dárbašit go bohtet nuoraidčoagganeapmái? Movt dan sáhtta lámhit? Sággastallet guovttis ja guovttis, ja maŋjel buohkat.

Vástádusat maid jođiheaddjit lohket oktasašsággastallamis sáhttet leat: dohkkehuvvot nugo lea, sáhttet hupmat rahpasit eallima birra nu movt dat lea, ahte leat jođiheaddjit geat eai rihko fysalaš rájjiid, juoga maid muhtumat leat vásihan ovdal, addit oadjebasvuođa ja diehttevasvuođa, duostat guldalit nuoraid geažidemiid, ahte lea lohpi leat earálágan.

s.195

Metodamateriála

Leat mearkkašahhti eará olmmoš nuoraide:Geat leat mii - jođiheaddjit? (Å være en betydningsfull annen for ungdom: Hvem er vi – lederne?)

Dát lea dehálaš oassi lágideamis. Dás lea sáhka iežas ja iežas hearkivuođa oaidnit. Dát oassi sáhtta veahkehit jođiheddjiid fuomášit áššiid mat váikkuhit sidjiide. Mii lei bajásšaddamis dat mii dagahii ahte sii odne leat nu movt leat? Dál lea dehálaš aiddostahttit ahte buohkat sáhttet leat jođiheaddjit beroškeahhtá sin duogázis. Báhpas/jođiheaddjis lea dál ovddasvástádus lámhit dili nu ahte jođiheaddjit fuomášit ahte sii sáhttet leat lunddolaš oassin searvevuođas, maidai iežaset čiegusvuođaguin ja daiguin beliiguin maid eai hálit čájehit. Báhppa/jođiheaddji ferte dán čuoggás váldit ovddasvástádusa gaskkustit jođiheddjiide ahte ipmil váldá vára sis buot beliiguin mat sis leat. Dán čuolmma sáhtta čuovvovaččat lahkoni:

Go nuorat geat bohtet nuoraidčoagganeapmái leat vásihan muhtun dáid beliid, de lea jáhkehahtti ahte mii - dahje muhtumat mis - maidai leat vásihan dan. Livčče leamen ártet jus lea eará ládje. Go lea girkus jođiheaddji de ii mearkkaš dat ahte dus ferte leamaš “dábálaš” dahje erenomáš “buorre” bajásšaddan. Mii leat vásihan ollu eallimis mii lea hábmen min. Ja girkui čáhká visot min eallin, dat maid mii liikot ja

mainna leat duhtavaččat ja dat maid eat hálit čájehit. Fertebehtet diehtit dan ahte mii háliidit jođiheddjiid geain leat buotlágan vásáhusat. Go lea risttalaš, de dat ii mearkkaš ahte ii leat vásihan gillámušaid ja bahávuođa. Mun (báhppa) vásihin ieš bajásšaddamis ahte ...x ... Ja dárbbášin áiggi fuobmát movt dat čuožai munnje ja movt dat lea váikkuhan mu eallimii. Muhto mun deiven dađistaga olbmuid geat veahkehedje mu viidáset smiehttat dan birra.

Mii dárbbášit smiehttat geat mii leat, go jođihit earáid. Go fuobmát geat mii leat, makkár dárbbut mis leat ja mii midjiide váikkuha, de sáhttit maidai dustet nuoraid dárbbuid ja sin eallima. Lea hirbmat gáibidahtti, fuobmát gii ieš lea ... Eat mii goassege geargga dainna odne. Dát lea dušše álgu.

Fargga mii hupmat rašes osiid birra mat leat min eallimis. Muhtun vásáhusaid birra sáhttit ja háliidit mii muitalit - earáid birra eat. Dan dihte fertet mii čielggadit ovttatmano ahte dat maid dii muitalehpet dáppe, dat bissu dán joavkkus. Jus galgat sáhttit hupmat rahpasit iežamet rašesvuođa birra ja dan birra mii min eallima váikkuha, de fertet luohhtit guhtet guoibmámet, ahte dat ii muitaluvo gosage. Leago dat ortnegis?

s.196

Dá lea vilges lihppoguhpa. Geavahehket moadde minuhta čállit dan birra mii váikkuha dutnje dahje movt du bajásšaddan lei. Maŋjel sáhtát máhccut lihpu ja coggat lummii, dahje sáhtát muitalit mii das čuožžu.

Leago ovttasge miella muitalit mii lihpus čuožžu? Eat mii olle odne visot, muhto jus dii oahpásnuvvabehtet ja nagodehpet eallima birra hupmat nu movt dat lea, de dat lávdá nuoraide.

Vuordámušat jođiheddjiide (Forventningene til en leder)

Dán oasis mii čalmmustahttit jođiheddjiid iežaset vásáhusaid. Oktii lea muhtun jođiheaddji oaidnán sin ge. Dát jođiheaddji beroštii sis buriin vugiin. Ja dat mearkkašii ollu, ja ciekka sidjiide. Dál leat sii ieža dan posišuvnnas ahte sáhttet mearkkašii juoidá earáide. Ja de lea áigi smiehttat dán birra: Gii oaidná gean? Muhtun jođiheaddji oinnii oasseváldi dalle. Dál lea oasseváldi ieš jođiheaddji ja oasseváldit oidnet su ges. Nuorat čuvvot mielde ja árvoštallet dan maid jođiheaddji dahká. Oaidnágo jođiheaddji mu vai oaidnágo dušše earáid? Makkár vuordámušat ledje nuorra jođiheddjiin sidjiide geat ledje jođiheaddjit ja ovdagovat go ieža nuorran ledje iežaset nuoraidjoavkkus?

Go geahččalat muitit maŋos: Go ledjet 15 jahkásaš ja ledjet vásihan juo dan eallimis, maid vurdet don ollesolbmus gii lei jođiheaddji risttalaš nuoraidbarggus? Go ledjet 15 jahkásaš, maid jurddašit don 19 - jahkásaččaid birra ja maid vurdet sis?

Vástádusaid maid jođiheaddji sáhtta muitalit oktasašságastallamis sáhttet leat dát: ahte sii galge oaidnit mu ja muitit mu nama; eai galgan leat sahtedohko, muhto vuoiggalaččat; eai givssidit dahje suohtastallat nu ahte čuožat earáide; ahte galge

oadjebasat alcceseaset, čáhkket saji nuoraide, nu ahte bessen leat nu movt lean; eai galgan veahkaváldit dahje vearredaguid bargat.

Dát čuoggát láidejit viidáset smiehttamii makkár fápmu ja autoritehta jođiheddjiin lea nuoraid badjel. Dás lea sáhka oažžut ehtalaš daguid birra jurdagiid. Maid vurdet oasseváldit ja váhnemat ahte galggat dahkat? Dát gažaldagat jerrojuvvojit dákko vai jođiheaddjis galgá leat vejolašvuohta smiehttat iežas fámu ja autoritehta birra. Ahkeerohus duođai dagaha ahte

s.197

Metodamateriála

oasseváldit ja váhnemat gáibidit vuoiggalaš meannudeapmi. Oaidnágo jođiheaddji buot oasseváldiid vai dušše muhtumiid?

Ja maid dahket jođiheaddjit? Jus jođiheaddjit čájehit ruvvema bokte iežaset oktavuodá oasseváldiide, de bidjet standárdda, mii nuorabut oasseváldiid mielas lea váttis botket. Ii measta oktage nuorraolmmoš nagot dadjat ahte sidjiide ii oaččo guoskat.

Dál sáhhtá dán dadjat nuorra jođiheddjiide:

Du ahki addá dutnje fámu maid sáhtát geavahit positiivvalaččat nanusmahttit nuoraid. Du ahki addá dutnje autoritehta. Maid doaivubehtet dii ahte váhnemat vurdet risttalaš nuoraidbirrasis?

Nuorra jođiheaddjit soitet vástidit ná: ahte lea muhtun doppe gii váldá vára mu mánás; ahte árvvusatnet mánáid; ahte dohkkehit mánáid; muhtumat ožžot ođđa eallima maŋŋelgo leat leamaš okto dahje leat givssiduvvon, ja mun vuorddán ahte doppe lea sadi mu mánnái; jus mu mánná lea vásihan veahkaváldima, vearredagu dahje lea lossamielas, de mun vuorddán ahte girku jođiheaddjit birgehallet dainna, ahte vuhtiiváldet dan ja leat buorre doarjjan.

Váttis dilálašvuođat (De vanskelige situasjonene)

Buot daiguin vuordámušaiguin ja jurdagiiguin mii jođiheaddji lea, de bohtet measta buot nuoraidjođiheaddjit muhtomin vásihit váttis dilálašvuođaid. Leat jođiheaddji mearkkaša ahte leat lahka earáid ja iežat. Doppe leat sihke fysalaš ja psyhkalaš rájit maid birra lea buorre diehtit, vai diehtá movt galgá bargat. Muhtun dilálašvuođain leat čielga njuolggadusat maid galgá dahkat ja maid ii galgga dahkat. Muhtumin čuožžilit eahpečielga dilálašvuođat. De ferte veahá bisánastit ja fuobmát mas lea mielde. Dákko heive váldit ovdán áibbas dábálaš ovdamearkka, namalassii maid nuoraidjođiheaddjit jurddašit buorresteami birra nuoraidbarggus, sihke jođiheddjiid gaskkas ja stuorat ahkeviidodaga rastá: Leago dát ortnegis vai ii? Mii lea ortnegis ja mii ii? Vástádusaiguin sáhhtá ráhkadit iešguđetge áššečuolmmaid mat leat lahka vásáhusaid mat jođiheddjiin leat, ovdamearkka dihte dát:

s.198

Áššečuolbma (Case)

Eahketdeavivvadeamis (sevdnjes latnja gos musihkka čuodjá jaskadit, gintalat cahkkehuvvon jna.) álgá Anne (15 jahkásaš) čierrut ja doallagoahtá Heandaraga (18 jahkásaš) čeabet birra. Heandarat liiko sutnje hui bures ja geahččala jedđet su. Loahpas Anne čohkkeda su áskái ja čierostuvvá das. Movt don livččet reageren? Gávdnogo njuolggadus movt de galgá bargat? Ságastallet guovttis ja guovttis, ja maŋnel oktasašságastallamis.

Mii váikkuha du dagu dás? Movt rámma mii du birra lea váikkuha du dahkkui? Ságastallet guovttis ja guovttis, ja maŋnel oktasašságastallamis. Jođiheaddjit sáhttet áinnas buktit dáid vástádusaid: háliida ahte earát liikojit sutnje; mun nu njuorasnuvan ja háliidan veahkehit; seavdnjadasas mun rievddan áibbas; ledjen nu váibbas ja dárbbášin ieš lagasvuođa.

Maŋnelgo leat jođiheddjiide addán ruovttoluottadieđuid sin jurdagiidda mat gullet rádjebidjami, de sáhtta maidai leat buorre loahpahit ságastallama mottiin sániin maid bokte sáhtta jurddašit: *Go lea dovdduin ja intensitehtas sáhka, de doppe lea maidai hearkivuohta. Hearnivuohta sáhtta čilgejuvvot dego rabas sadjin mii lea du rupmašis. Dat gii oaidná du hearkivuođa sáhtta hui álkit váikkuhit du nu ahte don it šat áibbas hálldaš dan. Movt sáhtát suddjet iežat go dovddat ahte šaddagoađát hearki? Go šattat hearki, de fertet fuobmát movt sáhtát suddjet iežat.*

Muhtun mánát ja nuorat leat vásihan seksuálalaš veahkaváldimiid dahje leat vásihan fuolahusváilli. Sii soitet orrume leat rájiid haga dan dihtego muhtun lea duolbman sin rájiid. Dakkár nuoraid mii sáhttit deaivat iežamet barggus. Mii eat álot dieđe mii duogáš lea. Dan maid mii fertet gieđahallat, lea addit sidjiide oadjebas báikki gos ii oktage boađe rasttildit sin rájiid. Dat mearkkaša ahte don fertet bivdit 15 jahkásaš nieidda gii ovttohii doallá du čeabet birra, várrogasat ja duođas sihtat čuožžut baicca du guoras. Nieidda galgá oaidnit, ja son galgá oažžut iežas saji doppe. Son ii oaččo dohkkeheami go heaŋgá dus. Ollesolmmoš gii lea jođiheaddji, ferte váldit ovddasvástádusa bidjat sutnje rájiid, son ii nagot dan ieš.

Dat lea gáibidahtti, muhto ovttas mii nagodit dan. Ja go ehpet dieđe áibbas vissásit maid galgabehtet dahkat, de fertebehtet hupmat dan birra. Dat mii du mielas lea váttis, dat lea sihkkariid muhtun earáid mielas maidai váttis.

s.199

Metodamateriála

Loahpaheapmi (Avslutning)

Loahpas sáhtta otná fáttá čoahkkáigeassit nu ahte váibmoládis samarialačča veardádusa geassá min otná eallimii ja movt mii iežamet ja nuoraid dustet, visot sin hearkivuođain ja buot sin vásáhusaiguin maid birra mii eat dieđe: Váibmoládis samarialaš oaidná ja váldá vára hávváduvvon olbmos. Ja son jearrá veahki. Loahpaheapmi galgá duođaštit jođihanjovkui ahte mii sáhttit veahkehit guhtet

guoibmámet. Mii galgat beassat dies eret ahte okto guoddit ovddasvástádusa ja baicca duostat jearrat, duostat bagadallat ja duostat veahkehit go lea dárbu dasa.

Mii álggaheimmet Jesusiin ja veardádusain hávváduvvon olbmá birra gean amas olmmoš oinnii ja gii gájui su heakka. Lea veardáduš váibmoláđis samarialačča birra: Okta olmmái fallehuvvui go lei manname Jerusalemis Jerikoi. Rievvárat cápme su measta jámas, válde visot su ruđaid ja opmodaga ja guđde su luoddagurrii. Báhppa ja levihtta vácciiiga meaddel. Goappašagat oinniiga su, muhto eaba bisánan. De bođii samarialaš. Son lei amas dán guovllus riikkas. Samarialaš oinnii su ja bisánii. Son árkkálmastti hávváduvvon olbmá váimmustis. Son manai su lusa ja čanai su háviid. Loktii su ásená nala ja doalvvui su guossevisui, dahje pensionáhtii. Doppe beasai hávváduvvon olmmái vuoiŋgastit dássážiigo dearvvašnuvai. Váibmoláđis samarialaš attii dáluisidii ruđaid, nu ahte son sáhtta dikšut hávváduvvon olbmá, go ieš šattai vuolgit viidáset.

Veardáduš lei amas olmmoš, samarialaš, gii oinnii. Son čuovui dárkilít mielde ja ii vázzán meaddel. Son ipmirdii man duođalaš dát lea. Lea muhtun gii gillá ja gii bohtá jápmit fargga. Dál ferten bisánit. Dál ferten veahkehit. Son mearkkašii ollu dán olbmái. Ja dat lei mearrideaddji sutnje juste de. Váibmoláđis samarialaš ipmirdii maidai mii su bargu lei ja mii ii leat su bargu. Son ozai veahki veahkehan dihte nuppi olbmo. Ja dan fertebehtet dii maidai dahkat: duostat jearrat ráđi ja duostat veahkehit guhtet guoibmádet.